

NÉPSZOKÁSOK, HIEDELMEK

Az előző részben tárgyalt népköltészeti alkotások mellett az emlékezet révén őrződő szokások és hiedelmek fejezik ki leginkább egy-egy közösség sajátosságait. Annak ellenére, hogy ezek a nemzedékről nemzedékre hagyományozódó íratlan és mégis kötelező magatartásformák a századok során ugyancsak ki vannak téve a különféle államhatalmi és egyházi tilalmaknak, támadásoknak, a közösség számára annyira életbevágóak, hogy nem hajlandó lemondani róluk. A szokások és hiedelmek megőrzése azonban nem jelenti egyúttal változatlanságukat is. Változatlanságról legfeljebb csak egy-egy hosszabb-rövidebb ideig tartó történeti korszakon belül beszélhetünk, amelyben a gazdasági-társadalmi erők – nagyjából – mindvégig egyformán hatnak, bár ezen állandóságot mutató korszakokon belül is tapasztalható bizonyos szokáseltérés, hiedelemelhomályosulás. Különösen felgyorsultak ezek a változások, elhomályosulások a XX. század folyamán. Először az első világháború után felerősödő társadalmi folyamatok hatására, majd még inkább a második világháborút követő gyökeres gazdasági-társadalmi változások és a műszaki forradalom hatására. A földreform eredményezte gazdasági-társadalmi változások, a kötelező nyolcosztályos általános iskolai oktatás bevezetése, a mezőgazdasági termelés korszerűsödése, a rádió és a televízió rohamos elterjedése következtében parasztságunk élete az utóbbi negyed században akkorát változott, hogy régi szokásai közül teljes pompájában már csak néhányat őriz, egy részükre még imitt-amott

rátalálni, de a legtöbbje már csak az idősebbek emlékezetében él. Valamikor persze ezeknek a szokásoknak és hiedelmeknek egész rendszere létezett, és szinte kalauzként irányította, befolyásolta az ember életét születésétől a haláláig. E két végpont volt ugyanis az emberi élet főbb állomásai közül az a két elkerülhetetlen fordulópont, amelyhez a legtöbb praktika, mágikus, babonás rítus, de tisztelet is fűződött. A mindkét eseményt megelőző gondos előkészületeken kívül közös volt a két végpont között az is, hogy mindkettő színhelye – hacsak valami előre nem látott dolog nem adódott – a ház legrangosabb, legtöbb tisztesség övezte része, a *nagyház* volt. Fogalmazhatnánk úgy is, hogy az emberi életpálya ott ért véget, ahonnan elindult, azaz az embert elhunytá után ott ravatalozták föl, ahol születése után a bölcsőjét ringatták.

A természet rendje szerint minden születést terhesség előz meg, mégis az áldott állapot bevallása korántsem olyan egyszerű és természetes feladat. Különösen az először másállapotos fiatalasszony szégyellte, hogy *úgy maradt*, és ameddig csak tehetett, el is titkolta, hogy *viselő*s. Pedig miután kitudódott az állapota, szinte egyszerre változott meg vele kapcsolatosan minden. Még ahol addig morogtak is az *ipáék*, a hírre, hogy *várandós a menyecske*, leginkább megenyhültek, és néha a fiataloknál is izgatottabban várták a kis jövevényt. Attól kezdődően a terhes fiatalasszony ételre, főleg gyümölcsre vonatkozó kívánsága parancs, mert ha nem teljesítik, *elveti a petikéjűt, elveszti a péterkéjét*, azaz elvetél, elmegy tőle a gyerekek.

A várandós fiatalasszonynak is vigyáznia kellett arra, hogy mit tesz. Nem volt szabad semmit nagyon megbámulnia, semmi félelmetesre, visszataszítóra rácsodálkoznia, mert a megcsodálástól torzszülött lesz a gyerek. Viszont ha azt akarta, hogy az újszülött fekete szemű legyen, sok égett kenyérhéjat

kellett ennie, ha aranyszőke, hosszú hajú kislányra vágyott, mézet kellett nyalogatnia, vagy hajas kukoricát lopnia, a bársonyos fehér bőr elősegítőjének pedig a sok tej fogyasztása számított stb.

Általánosan elterjedt hiedelem, hogy akinek lánygyermek született, az közösülés közben eltátotta a száját. Ezzel rokon az a hiedelem is, hogy a gyermek nemét az határozza meg, hogy az asszony közösülés közben nevet-e vagy sem. Ha nevet, lányt akar. A népi felfogás szerint a nőtől függ a születendő gyermek neme, egészsége, testi épsége.

A szülést leginkább bábasszony segítette, vezette le. Ha nem volt bábasszony, akkor valamelyik ehhez is értő szüle. Akár ez, akár az segédkezett, az újszülött első fürdetésekor a fürdővízbe szenteltvizet is kell önteni, nehogy a gonosz megrontsa a gyereket.

Bajelhárító óvintézkedés volt az is, hogy a Boldogasszony ágának nevezett szülőágyat szúnyoghálóval vagy lepedővel kerítették el, nehogy avatatlan beláthasson, asszonyt, gyereket megverhessen szemmel. Hitük szerint ugyanis szemverés volt a legtöbb rontás, betegség okozója.

Aztán ha mégis megtörtént, bekövetkezett a baj, elhárításához értő személy: a *tudó*, a *látó* segítségére volt szükség. Hogy a tudó mikor mit tett, az a gyógyítandó, elhárítandó bajtól függött.

„Ha a kicsinek szúrása van, valahol szúródik neki, akkor a szülejinek az esküvő ruhájával betakarják azt a részt, ahol az a szúrás van.”

„Ha a frász megfogja, akkor levenni az ablakot, s akkor az, ami belűrű van ódala, a kicsinek fölűrű tartani, nem

rátenni, csak rátartani, és akkó kopogtatni, és a kicsit nevirül szólontani, akkor elengedi a frász.”

(Mindkettő saját pacséri gyűjtésem.)

Szemverés ellen azonban a leghatásosabbnak a ráolvasással párosuló *mosdatás* számított. Mosdatás előtt „kezdetlen” vízbe égő parazsat kell tenni, és ezzel kell a beteg kisgyerek szemöldökét, szeme csontját meg a keze fejét a lába fejével keresztbe háromszor megmosdatni. Mosdatás után a vizet, akárcsak a baba első fürdővizét, olyan helyre kell önteni, ahol nem járnak.

A gyerekágyas asszonynak *főznek*, azaz enni visznek. Elsőnek a komasszony, aztán a rokonok, szomszédok, jó ismerősök. Az ebédet főzők leginkább tyúkot vágna. A finom húsvés és sült hús mellé krumpli, mártás és valamilyen befőtt is kerül. Van, aki bort is visz, de kalácsot, süteményt okvetlen.

A gyermeket felnőtté válásáig, a felnőtten haláláig igen sok baj, betegség fenyegeti. A bajt, betegséget le kell küzdeni, a rontást át vagy el kell hárítani. Egyikhez is, másikhoz is az orvosláshoz kellő tudománnyal rendelkező személyen kívül a célnak leginkább megfelelő szerekre, eszközökre van szükség. Ezeket az eszközöket a népi orvoslás az állat-, a növény- és az ásványi világból szerzi. Hiedelmeinkben legtöbb nyomát a tűznek és a víznek találjuk. Ezek szerepéről a már említetten kívül, a későbbiek során (a jeles napokról szólva) még megemlékezünk.

Bármennyire segítették is a természeti erők a bajok, a betegségek leküzdését, az ember mégiscsak halandó, egyszer el kell távoznia az élők világából. A halálnak előjelei vannak. Például: ha a csillag szalad le az égen, valaki meghal; ha a kutya este hosszan, félelmetesen vonít, valakinek a közeli halálát érzi a környéken. Halált jelent a bagolyhuhogás, de az is, ha az ajtó magától kinyílik, ha a tükör magától leesik, ha az

ablaküveg magától megreped, kancsó, váza kettétörik, szekrény, asztal magától megpattan stb.

Amikor a beteg állapota válságosra fordul, meghúztatják a lélekharangot. A halál beálltakor megállítják az órát, le-takarják a tükröt, majd lemosják a halottat. A mosdató vizet ezúttal is olyan helyre öntik, ahol nem jár senki: fa, kerítés vagy fal tövébe, és vigyáznak, hogy nyugati irányba öntsék, mert ha kelet felé öntik, a halott is „fölkel”.

Mosdatás után a halott öltöztetése, majd fölgravatálása következik. A ravatalt mindig a mestergerendával azonos irányba és lábbal az ajtónak állítják fel. Fölgravatálás után kezdetét veszi a *halottnézés*, majd este a *virrasztás*. Virrasztani nem hívnak senkit. A rokonok, szomszédok, ismerősök hívás nélkül jönnek. Virrasztás alatt az idősebb asszonyok imádkoznak, énekelnek, a férfiak pedig a szomszéd szobában beszélgetnek. A virrasztókat pálinkával és buktával kínálják. Egyiket sem illik visszautasítani. Legalább egy kortyot, egy falatot fogyasztani kell a halott lelki üdvösségéért.

A temetés kezdetét, akárcsak a halál bekövetkeztét harangszóval adják hírül. A pap megérkezésekor lezárják a koporsót, majd – lábbal előre – kihozzák az udvarra, és ugyancsak lábbal az utca felé a ház előtt felállított ravatalra helyezik. Miután a gyászolók körülállják, kezdetét veszi a búcsúztatás.

Temetés után a szűkebb rokonság, esetleg néhány meghívott torra vonul vissza a halottas házhoz. A halotti tor leggyakoribb eledele a paprikás.

A munkaalkalmakkal kapcsolatos szokások közül elsősorban az aratás és a cséplés befejezését jelképező *koszorúátadást* említhetnénk mint Vajdaságszerte elterjedt szokást:

„Elvégeztük az aratást, szépen megmosakodtunk, tiszta ruhát vittünk ki erre a célra, átöltöztünk, akkor felsorakoztunk,

úgyhogy a marokverők elöl, a bandagazdának a marokverője az vitte a koszorút, és a marokszedő lányok ott párosával a koszorú után, és mi pedig a marokszedő lányok után mint kaszások. Nótáztunk és nótaszóval vittük be a kastéj elébe a koszorút. Ott az uraságnak átadtuk, az uraság megterített, ebédkosztot kaptunk, finom kosztot, bort, és estig daloltunk, ittunk, táncoltunk, vigadtunk, hogy elvégeztük egészséggel a nagy aratást.”*

Ugyancsak elterjedt és néhol még ma is megfigyelhető szokás a szüreti multság. A régi világban szüreti bálát még olyan helységben is tartottak, ahol a szőlőtermelésnek nyoma sem volt. A báli termeket szőlőfürtökkel, almával, pereccel ékesítették, s aki tánc közben lopott a csábító étek valamelyikéből, azt az árgus szemekkel vigyázó *csőszök* zárkába kísérték. Csak a büntetésül kirótt váltságdíj kifizetése után térhetett vissza a társaságába.

A legtöbb és legváltozatosabb szokás és hiedelem azonban a jeles napokhoz és a naptári ünnepekhez fűződik.

Az őszi népszokások

Az őszelőnek számító szeptembertől egészen az évszakot záró november derekáig, végéig tartottak a gazdasági év végét jelentő jelek napok, ünnepek.

Mindjárt az évszak első napja, szeptember elseje jeles napnak számított. Ez volt ugyanis – ahogyan már az állattartással foglalkozó részben szóltunk is róla – a hízóba fogás hagyomá-

* Bogisity Ferenc pacséri lakos szabeli közlése (1972).

nyos napja. Az addig kijáró disznók kihajtása ezen a napon megszűnt, a kiszemelt süldők az akolba kerültek, és az addig csak híg moslékolás és legelés helyett mostantól táplálóbbr darát, szalonnát érlelő kukoricát kaptak.

Szeptember 8-án, *Kisasszony napján* ünnepelték, természetesen egyházi köntösbe öltöztetve, keresztény külsőségek közepette, az ősi, pogány kori őszezdő napot. A nőknek ezen a napon tilos volt a dologtevés, különösképpen a fonás. Ezen a napon kellett szénát, szarat, almát, fűzfát szenteltetni orvoságul a tehenbetegségek ellen, de a búzát is csak Kisasszony napi harmat óvhatta meg az üszkösödéstől. A dióverésnek is ez volt a napja.

A hónap és egyben az évszak legjelentősebb napja szeptember 29-e, azaz Szent Mihály napja. Vele ér véget az április 24-i Szent György-nappal kezdődő nyári időszámítás. Ezután a nappal egy órával későbbben kezdődik, és egy órával korábban ér véget. Az átállást a hajnali és az esteli harangszó időpontjának a megváltozása is jelzi. A gazdasági életben a bérleti szerződések és szegődmények hagyományos határnapja, illetve a reménykedéssel és bizakodással eltöltő új bérbevételek és a következő évre szóló szegődtetések időpontja.

Október 26-a a juhászok jeles napja. Ekkor zajlottak a hango mulatozásokba torkolló Dömötör-napi juhászbúcsúk.

November első két napja a halottaknak állít emléket. Elsején, *mindenszentek napján*, de még inkább az azt megelőző napokon a hozzátartozók rendbe teszik a sírokat, este pedig gyertyát gyújtanak rajtuk az elhunytak tiszteletére. Otthon is gyújtanak gyertyát, és figyelik, mert aki a leghamarabb leég, az követi az eltávozottakat elsőnek.

Ma már szinte semmilyen jelentősége sincs november 11-ének, Márton napjának, de régen ez a nap volt a cseléd-fogadás és egyáltalán a gazdasági év befejezésének a napja.

A hátralevő jeles napok közül novemberben a hónap utolsó napja, az András-nap érdemel említést. Ezt a napot disznóölő napnak is nevezték, mert ekkor volt szokás kezdeni a disznóvágást.

András napja volt különben az utolsó mulatságnap is, mert éjfélen kezdődik a „népi” *advent*, azaz a karácsonyra való előkészület majd egyhónapos (december 24-ig tartó) időszaka, amikor tiltva van a zajos multság.

A téli népszokások

Népszokásaink közül a karácsonyi ünnepkörrel határolt téli népszokások a legváltozatosabbak és legszínesebbek. Gazdag és szövevényes keveredései az ősi évkezdő hagyományoknak, a hozzájuk fűződő hiedelmeknek és a különféle egyházi eredetű, vallási színezetű ünnepek szokásainak. Közös jellemzőjük évkezdő voltak. Ez azonban korántsem meglepő, hisz a január elseji évkezdés nem ősi és főleg nem minden nép által egyformán gyakorolt időszámítási forma. Ellenkezőleg, igen hosszú és változatos történeti fejlődés eredménye. Korábban az évet kezdő első nap előre-hátra vándorolt december elsejétől egészen március elsejéig.

A naptári tarkaságnak XI. Ince pápa vetett véget, amikor 1691-ben elrendelte, hogy a polgári év kezdő napja január elseje, az egyházié pedig advent (december) első vasárnapja legyen. Rendeletével azonban nem vethetett véget a Gergely- és a Julián-naptár közötti több napos eltérésnek, és annak sem, hogy a kétféle naptárt követő katolikus és pravoszláv szertartás szerint a napévhez alkalmazkodó ünnepek, mint

például a karácsony, az újév, a vízkereszt, mára már 13 napos késéssel következzenek egymás után. (A holdévet követő változó ünnepek, például a húsvét esetében ez másként alakul.)

Persze a naptárreformról mit sem sejtő egyszerű nép az ünnepek közötti időbeli eltolódást csak a maga módján magyarázza. A pacséri magyarok például így:

„A magyarok meg a szerbek elmentek időt fogni. A magyarok csizmában mentek, a szerbek bocskorban. Mikor fele útjára értek, sáron kellett keresztülmenni. A szerbek bocskorban akartak átmenni, de a bocskor elmerült, és visszamentek lábbelit cserélni. Közben a magyarok odaértek, és ezért van hamarabb tizenhárom nappal a magyar karácsony.”

Ugyanerről a pacséri szerbek a következőt mesélik:

„Egy szerb meg egy magyar elment Jézust köszönteni. Mikor mentek, akkor egy folyón kellett átmenniük. A magyar ment bátran, hisz ő csizmában volt, de a szerbnek le kellett vetnie a bocskorát. Ezért aztán a magyar hamarabb odaért, mint a szerb, s hamarabb köszönheti a karácsonyt.”

Nem kétséges, hogy a téli ünnepkör legjelentősebb, legnagyobb ünnepe a karácsony. Csaknem egyhónapos felkészülési idő előzi meg. Ez idő alatt zajlanak a karácsonyi szokások, amelyek középpontjában a Jézus Krisztus születésének körülményeit megelevenítő *betlehemes játékok* állnak. „Négy-öt subás fiú egy kis templommal és abba bele lehetett nézni, hát ott feküdt a jászolban a kis Jézuska” – summázhatnám egyik pacséri református adatközlőm lényegre szorítkozó megfogalmazásával. A fiúk közül kettő angyal, kettő vagy három pedig pásztor. Ez utóbbiak közül az egyik, kifordított subában és fején is kifordított báránybőr süveggel az *öreg*, vagy ahogy Topolyán nevezték, *Goredóm*. (Ez a név egyéb-

ként a XVII. századi barokkos irodalmi divatot fenntartó antikizáló Koridon pásztornév népies változata.)

A betlehemes játékoknak vidékünkön legalább 170 éves múltjuk van. Egy nemrég föllelt kézírásos nyelvemlékben a következőket találjuk:

*Első komédiát gyermekek jadzották
A szála padlannyát mind őszsze sározták,
Ezek Betlehemi Pasztorok képiben
Öltöztek szakálban, subában vagy szűrben
Montak Dialogust de nem volt érthető
Azért az játék sem lehetet tethető.*

Topolya mező-várasa históriája

az 1809-ik évben. 31. old.

A *betlehem* lécekből összeeszkábált, színes selyempapírral beragasztott és kicifrázott, egy vagy két toronnyal ellátott templomra hasonlító könnyű kis építmény. Belsejében gyertyavilágítás mellett szentképek, Szűz Mária, Szent József és a jászolban fekvő kis Jézuska láthatók. Szállítói és őrzői a fehér ingbe, fehér alsószoknyába öltöztetett, fejükön nagyobb papírzacskóból készített „püspöksüveget” viselő angyalok.

BetleHEMEZNI azonban csak a katolikusok és a pravoszlávok szoktak. Igen érdekes, hogy a pravoszlávoknál az öreg pásztor által előadott versezet inkább a február 3-i *balázsjárás* XVI-XVIII. századi szokására emlékeztet, mint a Krisztus születését megelevenítő karácsonytáji színjátszásra. A jelzett századokban Balázs-napkor a tanítónak körül kellett járnia a falut, és néhány ügyesebb tanítványának a közreműködésével énekes kántálás formájában be kellett gyűjtenie természeti járandóságának egy részét. Ebből a kissé megalázó szereplésből a XIX. század folyamán a tanító ugyan már kimaradt,

de a szokás továbbra is megmaradt, sőt a tanítói illetmény illeténvaló rendezésének megszűnte után, mint a szegényebb diákok téli kereseti lehetősége, a legutóbbi időkig fennmaradt.

A reformátusok *kántálni* jártak. A kántálók 10–12 éves iskolás gyerekek. Már jóval karácsony előtt szorongva gondolnak rá, hogy kikkel is menjenek kántálni. Próbákat tartanak, mert a felsülés nagy székelyen. Aztán karácsony este megélénkül a falu. A kántáló csoportok éneke hangzik a téli éjszakában . . . De ez ma már a múlté. A negyvenes évek vége felé a szokás szünni kezdett, s ma már csak az idősebbek visszaemlékezései alapján rekonstruálhatjuk.*

„Négyen-öten pajtások összeátunk, uccahosszat ahun lámpavilágosságot láttunk, ott mindenhová beköszöntötünk, hogy el-i engedik énekelni a karácsonyi éneket. A beköszöntő odaát az ablakhó közel, és elkezdte a rigmust, hogy

Szerencsés jó estét kívánunk. Elgyöttünk karácsony első estéjén, egypár vers-éneket mondanánk, ha kigyelmetek meghallgatnák. Mongyuk-i?

Na most ahun ezt az utolsó szót meg kellett ismételni, ott má nem szívesen látott énekesek vótunk. Hát ócsón azír nem adtuk. Beszölt a rigmusmondó, hogy mondjuk-i. Na oszt nagy bánatosan kiszót valaki, hogy mondjátok. De ijen hejjen má az ének se ment oan talpraesetten. Egísz más vót az, mikor a mondjukira igazi, hangulatos mondjátok vót a felelet. Ott oszt igazán gyermeki jóérzéssel rákezdtük . . .”

Fiatal és idegen eredetű szokás a december 6-i *mikulás*. A reformátusok nem is igen tudnak róla.

Jóval nevezetesebb, hagyománygazdagabb karácsony előtti ünnep a december 13-i *luca*. Egy sor szokás, hiedelem fűződik

* Markus Lajos pacséri lakos elbeszélése alapján.

hozzá még a kevésbé babonás református falvakban is. Ezek egy része minden bizonnyal kapcsolatba hozható azzal, hogy a régi naptár szerint erre a napra esett a téli napforduló, azaz ekkor volt leghosszabb az éjszaka, illetőleg legrövidebb a nappal, és így a rontani akaró, rosszban sántikáló gonosz szellemeknek ekkor volt a legtöbb idejük végrehajtani az embereket, az állatokat és a természetet egyaránt megrontó gonosz praktikáikat.

A Luca-napi szokások, hiedelmek közül még őrzik az emléket a vízben kivirágzó *lucaágnak*: „Luca estéjén, ha leszakít valaki a fogával (de csak a fogával) egy cseresznye- vagy meggyfahajtást, azt tegye bele vízbe, az karácsonyra kivirágzik” – vallják a pacsériak. Jelképes allegóriája ez az élet halál feletti győzelmének.

Általánosan elterjedt szokás a *lucabúza* ültetése is. Luca napján bögrébe, esetleg tányérba búzát ültetnek. A mag bent a meleg szobában karácsonyra szépen kizöldell. Ekkor a szépen megnýírt búzát szalaggal átkötik, és a karácsonyfa alá teszik dísznek. Ünnepek után pedig kiadják a tyúkoknak, hogy jobban tojjanak.

A szokáshoz régebben még az is hozzátartozott, hogy a karácsony reggelén lenýírt búzaleveleket a mosdóvízbe tették, hogy a benne megmosakodók, elsősorban a lányok, szebbek legyenek, illetve hogy egész éven át ne fájjon a szemük.

Huszonöt-harminc évvel ezelőtt még szokás volt Luca estéjén pogácsát sütni, s a pogácsába a gyerekek legnagyobb örömére fényesen csillogó fémpénzt rejteni.

A *lucapogácsának* halottjósló ereje is volt. Ugyanis ha sütés előtt a családtagok számával azonos számú pogácsába hosszú kacsá-, liba- vagy egyéb baromfitollat szúrtak, megjelölve természetesen, hogy melyik pogácsa kié, akkor abból meg-

tudhatták életük folytatását, mert akinek a tolla sülés közben egészen „leperkálódott”, az hamarosan meghalt.

Lucakor azonban nemcsak a halálra, az elmúlásra lehetett jósolni, hanem a következő év időjárására is, sőt Luca napja volt az egyik legfontosabb férjjósoló nap is.

Az időjárásról való jóslás abból állt, hogy meg kellett figyelni, milyen az idő lucától karácsonyig, mert ez a tizenkét nap analógiás módon az elkövetkező tizenkét hónap időjárását is mutatja. Januárt Luca napjának az időjárása, decembert pedig karácsony szombatjáié.

A férjjóslás még ennél is egyszerűbb. A jövődöbéli férje nevére kíváncsi lány Luca estéjén, mások beavatása nélkül, tizenkét férfinevet kell hogy papírra írjon. Mindegyik nevet külön cédulára. A cédulákat külön-külön összehajtogatva biztos helyre kell hogy elrejtse. Aztán a cédulák közül minden nap egyet a tűzbe kell hogy dobjon anélkül, hogy a cédula titkát megnézné. A karácsony böjtjére maradó utolsó cédulán a jövődöbéli férje neve fog állni.

Azonban nemcsak az egyént személyesen érintő dolgokra lehetett következtetni a Luca-napi eseményekből. Következtetni lehetett az állatállomány szaporodására, befolyásolni lehetett a tyúkok tojókéességét stb. Így például, ha Luca napján elsőnek férfi nyitott a házba, az biztos jele volt annak, hogy a gazda kancája csődörcsikót, illetve a tehén bikaborjat ellik. Ha asszony nép volt a látogató, akkor természetesen fordítva: kancacsikója lesz a lónak, üszőborja a tehénnek.

Ugyancsak a Luca-napi ügyeskedéstől függött, hogy lesz-e idejében kotlója a gazdasszonynak. Ha sikerült neki észrevétlenül egy csóva szalmát lopni a szomszédból, biztos lehetett a dolgában, ellenkező esetben hiába is várakozott. Ha pedig sok tojást akart, akkor még véletlenül sem volt szabad tút vennie a kezébe, még kötőtút sem, mert „ha varrt, akkor

bevarrta a tyúkok seggit is”. Igaz, ennek ellenszere is volt. Karácsony éjszakáján *piszkával* a tyúkólba kellett szurkálni.

Azt is jó tudni, hogy Luca napján fekete tyúkot kell vágni, és a tollával körülszórni a tanyát, akkor nem éri vész a szállást.

Az alakoskodás is szokásos volt Luca estéjén. A fehér lepelbe burkolódzó, haját kibontva leengedő Luca (valamilyik szomszédasszony vagy még inkább közelben lakó ángyi vagy nagynéni) bekopog a rá izgatottan, reszkető kíváncsisággal várakozó háziakhoz, hogy számon kérje, hogyan viselkedtek, szót fogadnak-e, tudnak-e imádkozni elsősorban a kisgyerekek és fiatal lányok. Kötelessége, hogy ellenőrizze, dolgoztak-e aznap a nők, és ha igen, megbüntesse őket, mert köztudott, hogy Luca-napon a nőknek tilos dolgozni, főleg mosni, fonni és tüzet gyújtani.

A már korábban említett topolyai verses história egyik jegyzete ezt a fajta alakoskodást Mikulás-napi szokásként rögzíti:

„Némely részeiben hazánknak Sz Miklós napkor mely 6. Decemberben esik szoktak nemellyek alortzában (lárva) öltözködni, és A fejekre papírosbúl két ágú Püspök söveget munkálnak, a derekokra lántzot kötnek, asztat tsörgetik, az imádkozni nem akaró gyermekeket ijezgetik. Ostoba szokás a gyermeket így ijeszgetni, láttam sokat hogy majd a nehézség is ki törte”

– fejezi be megjegyzését az ismeretlen krónikás.

Ha valakire vagy valaminek az elkészültére nagyon sokat kell várnunk, azt szoktuk mondani: úgy készül (vagy: nehezen készül), mint a *lucaszéke*. A szóláshasonlat eredete abban a babonás néphitben rejlik, amely szerint a lucaszék készítője karácsony éjszakáján az éjféli misén székére állva meglátja, felismeri a falujabeli boszorkányokat. Nincs is falu, ahol ne ismernék ezt a babonás történetet.

A lucaszék többféle (állítólag kilencféle) fából készül Luca

napjától karácsony estéig, méghozzá úgy, hogy készítője mindennap csak egy kicsit farag rajta. Ha a kész lucaszéket a gazdája magával viszi az éjféli misére, és egy szentelt krétával rajzolt kör közepére állítja, akkor úrfelmutatáskor a székére állva meglátja a jelenlevő boszorkányokat. Ezután haza kell hogy szaladjon, és a széket tűzbe kell hogy vesse, mert különben a boszorkányok ellátják a baját. Ez az oka annak, hogy lucaszéket még nagytóval keresve sem lehet találni.

December 24-e Ádám és Éva napja, köznyelven *karácsony böjtje* vagy *szombatja*, népnyelven *karácsony szenvedője*. Ez utóbbi találóan jellemzi, hogy ezen a karácsony előtti napon valamikor egy kicsit „szenedni” is kellett, mert estefeléig nemigen volt szabad enni. Ez pedig annál is kínosabb érzés lehetett, mivel a karácsonyi ünnepekre való sütés-főzés ezen a napon zajlott.

Délutánra elkészültek a tennivalókkal, megtisztalkodtak, ünneplőbe öltöztek, és a szalmával vastagon terített szobában a szépen földíszített karácsonyfa árnyékában a szertartásos gonddal terített karácsonyi asztalhoz ültek. Íratlan szokás volt, hogy a karácsony esti étkezés megkezdése előtt felálltak, és a családfő elmondta a kötelező fohászt, majd egy szelet almát, egy gerezd diót és egy csipetnyi fokhagymát mézbe mártva megették. Utána kezdődött az ünnepi vacsora, melynek kötelező ételei a vajjal berántott bableves és a mézzel édesített mákostészta voltak. Aki akart, ehetett a bableveshez kalácsot, de kenyeret nem, azt éjfélig, jobban mondva az éjféli mise utánig nem volt szabad enni.

Mindezeknek a tilalmaknak, kötelező ételféleségeknek persze semmi közük sincs a keresztény egyház vallási parancsaihoz, valamennyi ősi eredetű, pogány kori emlék: a jó és gonosz szellemek jóindulatának megszerzését, illetve haragjának távoltartását célzó áldozati lakomák szertartásainak el-

halványult maradványai. Az alkalmi étel eredetileg a természetfölötti lények hatalmában kételkedés nélkül bízó ősember kívánságának jelképes felkínálása lehetett, valamiféle varázsszer, amelynek a hasonlósága föltétlenül meghozza a várt sikert. Így például – anélkül, hogy komolyan venné: a szilveszteri lakomára készülő mai ember számára is – alakja és mennyisége miatt a pénzt szimbolizálja a halpikkely, a lencse, a bab, a mák; a bőség, a gyarapodás jelképe a disznó (malac), a lúd, az édestészta; a termékenységé az alma, a dió stb.

A vacsorával beáll az ünnep, kezdődik a *karácsony*. A felnőttek beszélgetnek, iszogatnak, kártyáznak; a fiatalok, gyerekek játszanak, tréfálkoznak, ólmot öntenek, jósolnak. Különösen az eladósorban levő lányok kíváncsiak, hogy milyen alakot mutat az ólom. Ha férfit, akkor remélhetik, hogy még abban az évben, azaz a következő karácsonyig férjhez mennek. Közben valamennyien várják az éjfél közeledtét, hogy indulhassanak az éjféli misére. A mise befejeztével mindenki igyekszik haza, a háziasszony asztalt terít, és következik az „angyali kolbász” (közönséges sült kolbász) meg más húselekek, például pecsenye, szárma fogyasztása. Vacsora alatt azonban most sem szabad akárhogy viselkedni. A gazdasszony például föl sem állhat, mert nem lesznek jól ülő kotlói.

Még az előkészületek során a karácsonyi asztal alá szakajtóban különféle szemes ételféléket és szénát helyeznek. Most vacsora után ezekkel az ételfélékkel és szénával megetetik, majd piros almát téve a vízbe, megitatják a jószágot, a kútba is dobnak egy egészséges piros almát, hogy se vizet, se jószágot rontás, baj ne érjen. Aztán, hogy jól tojjanak a tyúkok, a gazdasszony piszkafával beszurkál a tyúkólba.

Karácsony éjszakájával, pontosabban az éjféli misével lezárul az év egyik periódusa. Befejeződik a téli napforduló, véget ér a sötétség, győzedelmeskedik a világosság, megszü-

letik az eljövendő új élet éltető eleme: a fény. Ujjongani, örvendeni kell, de vigyázni is, nehogy valaminek az elmulasztása miatt a sértődékenyebb szellemek valamelyike megneheztesse. Hisz a világ titkainak ok-okozati összefüggéséről mit sem sejtő primitív emberek amúgy is van elég félnivalója. Ezért van az, hogy a nép hite szerint, még a legutóbbi időkig is, karácsony éjszakáján nemcsak bájolni, varázsolni, hanem rontani is lehet. A rontás pedig már kézzelfogható bizonyítéka a gonosz szellemek jelenlétének, tehát okkal kell tőlük félni.

Miből állhatott a rontás? Hát például, „ha karácsony estéjén ellopták a tehén szénáját, akkó ellopták a tejt is. Ha csak egy marékkal is elloptak, nem lesz teje egész esztendőbe. (De) a vrácsálók még azt is tudták, hogy miközben egyikük a felakasztott suba szorit verte bottal, a másik megfejte a kocsi cukpántját, oszt avval elvette az egész nyáj tejt.”*

December 28-án tartja a katolikus egyház a bibliai Heródes által legyilkoltatott kisgyerekek emlékére az *aprószentek* napját. „Akkor mennek a pálcával suprikálni. Hát akkor megpáccázzák így a háznépét, hogy kilises ne legyé, kilises ne legyé.”**

A szokás napjainkra maradt emléke: aprószentek napján a vékony, suhogós vesszővel suprikálni igyekvő kisgyerekek, beköszönve a házba, megkérdezik: „Hányan vannak az aprószentek?“, és hogy elűzzék a keléseket, betegségeket, vesszőjükkel néhányat a kislányokra csapnak, miközben mondogatják: „Kilises ne legyé, kilises ne legyé!”

Az idézett népi szövegből nyilvánvalóan kitetszik: a legutóbbi időben a szokásnak csak az egészségvarázsló erejére figyelnek. Korábban azonban termékenységvarázsló jellege is

* Pásztor Lajos pacséri lakos szóbeli közlése (1972).

** Fülöp Mária csantavéri lakos közlése (1972).

volt. A (rügysző) vesszővel való megverés, megverettetés ugyanis az ősi pogány hit szerint termékenységet eredményez. Ilyen értelemben a suprikálásra használt vesszőt erős szálak kapcsolják a karácsonyra kivirágzó cseresznyeághoz, éppúgy, mint a bibliai tudás fájához, melynek csupaszon álló ágai a szent-kereszt legenda szerint Séth harmadszori visszatérésekor lombot eresztettek, és ezzel a Heródes által megöletett gyerekekre emlékeztető szimbóluma mellett szimbóluma a legyőzhetetlen, mindig megújuló életnek is.

Az ünnepkör következő állomása az újévköszöntés. Ma már ez sem él, de harminc évvel ezelőtt még ezen az estén is megelevenedtek a hótakaró alatt békés jókedvvel pöfékelő református lakosságú falvak. A köszöntők kis csoportjai újra felkeresték a kivilágított ablakú házakat, és beköszöntek a rigmussal:

„Szerencsés jó estét kívánok. Elgyöttünk újév első estéjén, hogy egypár vers-éneket mondjunk kigyelmeteknek. Mondjuk-i? Akkor, ha aszonták, hogy mondjuk, akkor rákezdtek, hogy

Ez esztendőit megáldjad kegyelmedből, Úristen,

Bő zsírral ékesítsed, te szent Jehova Isten,

Tégedet áldnak, kik lakoznak e földnek színén

És a puszta helyek is bőséggel,

Halmok áhítozódznak víg kedvvel.

Boldogok, kit magadnak választál, Sionnak királya.

Az ének után a csoportvezető bekiáltotta a jókívánságot tartalmazó rigmust:

Bor, búza, békesség szájjon házatokra

Ez új esztendőbe, minden jószágtokra.

Adjon isten áldást táplálkozástokra,

Virasszon fel az úr a holnapi napra!

Tiszta szívből, szeretetből ezt kívánjuk,

*Dix.****

Általános szokás, hogy újévre rétest sütnek. A régiek hite szerint azonban a rétes végéből gyúrt pogácsa, akárcsak a lucapogácsa, jóslásra is alkalmas.

Újévkor, azaz az óév utolsó és az új esztendő első éjszakáján az ember szerencséje is eldől. Ha malacot vagy halat fogyaszt vacsorára, akkor biztos lehet a szerencsét illetően, mert a malac előretúr, és ennek analógiájára a malacot fogyasztó ember is gazdasági gyarapodásában csak előre haladhat, a hálnak viszont pénze (pikkelye) van rengeteg, tehát a halat fogyasztó ember is reménykedhet. Mondtuk már, hogy szerencsét jelent a lencse, a bab, a mák, az alma, a dió, no meg maga a rétes, illetve az édestészta is, de ha tyúkot (pláne feketét!) vagy pulykát vág az ember, akkor ne is csodálkozzék, ha nem lesz szerencséje, hisz ezek az állatok hátrafelé kaparnak, és elkaparják a szerencsét.

A néphit szerint a kezdéskor bekövetkezett események a későbbiek során megismétlődnek, vigyázni kell tehát, hogy első ízben minden a kívánalmaknak megfelelően történjék. Pénzt például, vagy másféle becses értéket, ki ne adjon az ember, mert ki mit csinál, kivel mi történik először az új esztendő első napján, azt fogja tenni, illetve az fog vele történni egész esztendőben.

A széles körben megfigyelhető hiedelem alapja a kezdetvarázslás, kezdetjóslás. Ez teszi világossá az első látogatóhoz, az utcán először szembejövőhöz fűződő újévi hiedelmeket is: „Ha újévkó férfi lép be (először) a házba, szerencsét hoz, ha asszony, akkó szerencsétlenséget.”

Az utcán szembejövőhöz fűződő hiedelem azonban nem

* Kiss József pacséri lakos közlése alapján.

csak újévre vonatkozik. Az év minden egyes napján, sőt a nap folyamán is minden új vállalkozás kezdetén, a vele kapcsolatos útrakelés során „sorsdöntő lehet”, hogy kivel találkozik az ember először: „Ha férfival, nyugodtan mehet tovább, ha nővel, jobb, ha visszafordul, mert úgysem lesz szerencséje.”

A kezdetvárászás erejéből táplálkozik az a hiedelem is, hogy az üzleti életben nem tanácsos az első vevőnek hitelt adni, mert az egész haszon kárba fog veszni. Ennek éppen a fordítottja tanácsos a nem kereskedelmi jellegű új vállalkozás kezdetén. Az új vállalkozás első ügyfelét ingyen kell kiszolgálni, mert csak ez segíti a vállalkozót a remélt sikerhez. A szerencse megvesztegetésének reményében illik az új házba (lakásba) költözőköt is első ízben valamiféle ajándék kíséretében meglátogatni, és sorolhatnánk a példákat továbbra is (első benyomás, első fizetés, első nyeresés, első gölya, első fecske, a beszélni kezdő kisgyerek első szava stb.), mert a konvencióktól magát mentesnek tartó modern ember még manapság is mindenféle kezdésnek, minden előszörinek megkülönböztető figyelmet, különös jelentőséget tulajdonít.

A karácsonyi ünnepekör zárónapja a január 6-i *vízkereszt* vagy *háromkirályok napja*. A magyarságnál általánosabban használt vízkereszt szláv mintára alkotott tükörszava a görög Hagiaszmosznak, és arra utal, amiről egy XI. századi egyházi kútfő is tanúskodik, hogy a magyarságnál a január 6-i vízszentelési ceremóniát görög mintára hajtották végre. Se görög, se latin szertartáshoz nincs köze azonban a nép által kialakított, és szinte a napjainkig gyakorolt szokásnak, hogy tudniillik ezen a napon szedik le a karácsonyfát, osztják szét a fára aggatott édességet (szaloncukrot, almát, diót), viszik ki a szoba földjére terített szalmát, egyszóval lezárják a karácsonyi ünnepeket. Vízkereszt után a szürke hétköznapok következnek, illetve hát kezdődik a farsang.

A január 6-i vízkereszt vagy háromkirályok napjához számos liturgikus és népi szokás kapcsolódott. A víz, a só, a kréta, a ház megszentelése még ma is az ünnep liturgikus tartozéka. Megszentelés után valamennyi szernek gonoszűző „ereje” és mágikus szerepe van. A szenteltvízzel a ház ajtaja előtti földet hintik meg, hogy a gonosz elkerülje a házat. Ha beteg valaki a háznál, a halántékát kenegetik vele, hogy meggyógyuljon. A szentelt sót a gyerekágyba teszik, esetleg a keresztelőkendő sarkába kötik. A házigazda felírja krétával az ajtófélfára homlokgerendájára a napkeleti három király nevét jelképező G-M-B (Gáspár-Menyhért-Boldizsár) kezdőbetűket és a folyó év sorszámát.

A bánati gyerekek valamikor még köszönteni is jártak a háromkirályok képében. A 10–14 éves fiúk öltözéke a királyi palástot jelképező fehér lepedőn kívül a fejükön díszelgő piros, sárga vagy más színű papírkorona volt. Egyikük kiugratható csillagot is vitt.

Kifelé haladva a télből, vannak, akik már január 20-át is számon tartják, hisz ezen a napon kezdenek a fák, bokrok ébredezni, ismételten nedvet szívni, azaz mézgásodni, és ez a gyümölcsészettel, szőlészettel is bajlódó földművelő embernek jelentős esemény. Még jobban figyelnek azonban a két nappal később sorra kerülő Vince napjára. Erről ezt tartják:

*Ha megcsordul Vince,
Tele lesz a pince.*

A télnek azonban még nincs vége. Hogy még negyven napig is eltarthat a zord idő, azt először január 25-én, *pálfordulókor* tudhatjuk meg. De hogy várható-e valamilyen vész, arra is a Pál-napi időjárásból lehet következtetni:

*Ha Pál fordul köddel,
Ember hullik döggel.*

A pálfordulóhoz hasonló (csak ismertebb) negyvenes nap még a február 2-i *gyertyaszentelő*. A katolikus templomokban ekkor szentelik a gyertyákat. A szentelt gyertya a katolikus nép hite szerint a haldokló kezében az elmúlás kínjait enyhíti, de az orbáncot (a Szent Antal tüzet) is lehet vele gyógyítani.

A szentelt gyertyához persze semmi köze sincs annak a népi hiedelemnek, amely szerint ha ezen a napon a téli ál-mából felébredő medve kijön a barlangjából, és kegyetlen rossz időt talál, erős fagy, rút, zimankós fürgeteg fogadja, kint is marad, mert érzi, hogy a tél a végét járja, az utolsó óráit, napjait tombolja. De ha kint szép idő fogadja, egykettő visszatér az odújába, mert tudja, hogy a szép idő csak csalóka álom, csak a tél félrevezető kacérkodása, és a zimankó még nem ért véget, a hideg még negyven napig is eltarthat.

A tél ugyan még tombolhat, de azért február végével, március elejével már csak elkezdődik a tavasz birkózása a téllal. Az első meglehetősen tavaszi napig (március 19-ig) még két említésre méltó jeles nap is akad, az egyik a február 19-i Zsuzsanna, a másik a február 24-i Mátyás. Zsuzsanna napjáról azt tartják, hogy elviszi a havat, és megszólaltatja a pacsirtákat, de ha mégsem, akkor Mátyás végzi el helyette ezt a feladatot. Jégtörő Mátyásról különben azt is mondják, hogy „ha talál, visz, ha nem talál, csinál” már tudniillik rossz időt. Ilyen értelemben a március 12-i Gergelyről is elmondható, hogy lehet még bolondos, rossz ember, ha megrázza a szakállát:

*Gergely napja ritka, ha jó.
Hideg, szeles, gyakran van hó.*

A téli, tél végi vidám mulatozások időszaka a vízkereszt-től hamvazószerdáig tartó *farsang*. A farsang farkának is nevezett *farsangháromnap*, a farsang három utolsó napja megéppenséggel a dévaj báli tobzódás mellett a tavaszváró és termékenységet kérő pogány kori szokások átplántálódott emlékeinek felelevenítési alkalma is. A közelmúltig még gyermekek szórakozásaként megfigyelhető farsangi bábuégetés például nem volt egyéb, mint zárójelenete annak a jelképes eseménysornak, amely a tavasznak télrel való küzdelmét szimbolizálta. Jelentése pedig, hogy a rongyokba öltöztetett szalma-bábu elégetésével, határba való kiseprűzésével elégették a telet, kisöprűzték a rosszat, és helyet, akadálytalan utat teremtettek az epédve várt tavasznak, azaz a tavasz jelképezte jónak. Valószínű, hogy valami hasonló értelmet lepez a farsangi multság záró aktusaként még napjainkban is szokásos *bőgőtemetés* is.

Egész biztos, hogy pogány kori szertartás emlékét őrzi az a népi szokás is, amely szerint farsang utolsó napján, de még inkább hamvazószerda reggelén tuskót húzatnak a pártában maradt lányokkal, törekkkel, pelyvával szórják be az ablakuk alját.

Kishomokon például Bóna Júlia közlése szerint „farsang végén azok a legények, akik kimaradtak a farsangból, tuskót vontattak bekormozott képpel, kezükben vesszővel. Megálltak az eladó lányok házának ablaka előtt, és ezt kiáltották:

*Kinek van eladó jánya,
Hajcsa ki a szűzgulyába.*

A lány ilyenkor kinézett az ablakon, és visszakiáltott:

*Tőkét vontatva szakagy mög,
mé nem házasottá mög.*

A tavaszi népszokások

*Sándor, József, Benedek
Zsákban hozzák a meleget*

– tartja a csillagászati tavasz kezdete körüli napokról a csízio-szerű naptárvers, és az ekkortájt már jobbára csak a meleget váró, a télből már testestül-lelkestül kifelé igyekvő parasztember ezen túlmenően is szerepet tulajdonít nekik. Benedek napján (március 21-én) például fokhagymát és zsírt szenteltet, hogy legyen mivel kenegetnie a megdagadt vagy hasogató tagjait. Ugyanakkor rámutató napok is. A Péter-Pál körüli időjárásnak és a szénahordás idejének az előrevetítői. Termésjszóló napok is: ha ilyenkor dörög, szárazságra lehet számítani.

Jeles napja még márciusnak a 25-ei *Gyümölcsoltó Boldogasszony*. A fák oltásának, tisztogatásának az ideje, „ekkö ócscsák a gyümöcsfákat, hogy jó termők legyenek”; ha ekkor kelleme az időjárás, az öregek szerint bő termésre lehet számítani.

Az őszi tavaszkezdő nap azonban április 24., Szent György napja. Fő eseménye, hogy a jószág első kihajtásának a napja, és (régen) a pásztoremberek, az éves cselédek beálló, valamint a házbérben lakó szegények hurcolkodási napja is. A nyári időszámításra való áttérés is vele kezdődik. No nem az

óráknak az előbbre állítása, hanem a nappalnak, vagyis a munkaidőnek a meghosszabbítása. Szent György-napkor ugyanis a munkanap kezdetét jelző hajnali harangszó egy órával korábban, a munkanap végét jelző esti harangszó pedig egy órával későbbben hangzik. A harangszótól harangszóig tartó nyári munkanap tehát gyakorlatilag két órával hosszabb a téli munkanapnál.

A két tavaszkezdő időpont között van az esztendő másik legnagyobb ünnepe, a tavasz népszokások legszínesebb, leggazdagabb és legfontosabb ünnepi eseménye, a *húsvét*. Változó ünnep, és időpontja a niceai zsinat (325) óta a tavaszi napéjegyenlőséget követő első holdtölte utáni első vasárnap. A keresztény egyház tanítása szerint Krisztus mitikus feltámadásának a napja, de eredete ennél jóval korábbi időpontra tehető.

A két legnépszerűbb és még napjainkban is gyakorolt húsvéti szokás a *locsolás* és a *tojásfestés*. A locsolást régen kútból húzott vízzel végezték, ma inkább a kölnivíz használatos. A locsoló fiúk és legények jutalma az utóbbiak megvendégelésén és az előbbieket pár dinárral való megajándékozásán kívül a *piros tojás*. A tojást az asszonyok, illetve lányok festik. A locsolás a rituális megtisztítás jelképes emléke, a tojás pedig a termékenységé. És hogy a pogány hittel átítatott ősök mennyire komolyan vették, arról a régészeti ásatások során előkerült népvándorlás kori és avar sírokban talált sírmellékletek is tanúskodnak. Vidékünkön a topolyai avar temető feltárása során akadtak olyan sírokra, amelyek minden kétséget kizáróan rituális célokat szolgáló tojásokat is tartalmaztak.

A húsvétot, akár csak a karácsonyt, több hetes előkészítő idő előzi meg. A *nagyböjtnék* nevezett negyvennapos vezekelési időszak az idők folyamán fokozatosan enyhült, és az étkezésre vonatkozó korai szigorúság manapság már a hagyo-

mánytisztelők között is csak egyetlen napra, a húsvétvasárnapját megelőző *nagypéntekre* korlátozódik.

Nagypéntekhez egyébként népi hiedelem is fűződik elég. Ezek egy része a pogány kori víztiszteletnek az idők folyamán megkopott emléke, mint például az a hiedelem, hogy aki nagypénteken folyóvízben fürdik, nem lesz rühes. Ennek a hiedelemnek pásztorok által vallott változata, hogy amelyik pásztor nagypéntek hajnalán patakvízen úszatja át a barmait, és utána ő maga is megfürdik a patak vizében, az egész éven által friss és egészséges lesz a jószágaival együtt.

Már nemcsak egészségvarázsló jellegére figyelhetünk a szokás alábbi változatában: „Nálunk (Bezdanban – Bosnyák Sándor közlése) az vót a szokás, hogy nagypénteken regge mindenkinek napkelte előtt fő köllött keni, és nap felé fordúni, imádkozni. Az imádság elvégzése után a kútbú friss vizet köllött főhúzni, és abba megmosdani.”

A szokásleírás első fele az ősiségből magukkal hozott (esetleg a görögök és a rómaiak, majd később az egyház közvetítette közel-keleti) napimádás emlékét őrzi, a másik fele viszont arra derít fényt, hogy nemcsak a folyók, természetes források mellett élők „kiváltsága” és lehetősége volt a víz által való megtisztulás, bajelhárítás.

A nagypéntek termésjósló erejében is hittek, és azt tartották, sőt imitt-amott tartják még ma is, ha nagypénteken esik, akkor férges lesz a gyümölcs, ha szép idő van, akkor bő termésre lehet számítani.

A népi állatgyógyászat, állatgondozás is jeles napjának tartotta a nagypénteket. Amikor még az állatorvosoknak hírük sem igen volt ezen a vidéken, a malacok herélését legszívesebben ezen a napon végezték: „A nagypinteki nap oan herilő nap szokott lenni” (Pacsér).

A tavaszi ünnepkör májusra eső szokásai közül alig emlé-

keznek már valamire. Divatját multa már a szerető kedvesnek állítandó májusfa szokása, nem díszítik már *pünkösdi* szombatján bodzavirággal, zöldellő bodzaágakkal a falusi házak utcai ablakait, kapuit, kerítését, nincsen már pünkösdi királyválasztás, de még a kislányok falu széli bújj, bújj zöldágazásával sem igen találkozunk. Amire még figyelnek, az a termést is, időjárást is befolyásoló három *fagyosszentnek*: Pongrácnak, Szervácnak és Bonifácnak május 12–13–14-én való „szereplése”. Pongrác ellentétes rámutató napja a május 25-i Orbán.

Az utolsó fagyosszent azonban Medárd.

*Ha Medárd napján esik,
Akkor negyven napig esik*

– tartja a népi szentencia. Előzménye minden valószínűség szerint az, hogy úgy tartják: Medárd napján, azaz június 8-án kezdődött a negyven napig tartó bibliai vízözön.

A nyári népszokások

A tavaszi langyossággal beköszöntő és az őszi esők beálltaig tartó mezőgazdasági tennivalók nyárra eső nagy munkái nemigen hagytak időt és alkalmat a napokig tartó, hosszas előkészületekkel járó ünnepi pihenőkre. Úgy tűnik, szokásokban is a nyár a „legszegényebb” évszak. A kezdetét jelentő nyári napforduló kivételével inkább csak jeles napjai, mint szokásokban bővelkedő ünnepei vannak.

A napforduló tájékán gyűjtött *szentiváni tűz* és az átugrálása is inkább csak a háború utáni évekig volt szokásos. Ma

már csak emlék, hogy június 24-ének, azaz Szent János ünnepének előestéjén tüzet gyújtottak, és főleg a gyerekek, de volt, hogy a fiatalok, sőt az asszonyok is átugrálták. Volt falu, ahol a tüzet az eladósorban levő lányok, házasulandó legények átugrálás előtt körültáncolták. Ez arról árulkodik, hogy a régi századokban a szentiváni tűz szertartása házasságot ígező, párt bájloló, nagyon is komoly szertartás lehetett.

A párosítás mellett valamikor a tűzzel, illetve a tűz által ünnepelték a legforróbb évszak, a nyár beköszöntését, de ez volt egyúttal a termékenység ünnepe is, sőt a tűz átugrálása jelentette a gonosz, ártó szellemektől való megszabadulást is. Ez utóbbi célt szolgálta például a tűzbe szórt szentiváni alma is, amelyet a tüzet ugráló gyerekek félve, nevetve felkapkodtak és jóízűen megettek, nem is gondolva már arra, hogy a régiek hite szerint ezzel háritották el maguktól a legkülönbélebb betegségeket.

Az átvételek, a párhuzamok összehasonlítása végett el kell hogy mondjuk: Pacséron a szokást csak hírből ismerő református magyarokkal majd 200 éve együtt élő szerbek még 1979-ben is ugrálták a tüzet, a házak homlokzatára vagy a nagykapukra pedig különféle mezei virágokból font koszorút (Ivansko cveće) akasztottak, hogy általa a következő szentivánig óvják a házat és lakóit. Ilyen koszorúkat egyébként szerbek lakta településeken Vajdaság-szerete lehet látni.

A nyári napforduló tiszteletére rendezett szentiváni tűzgyújtáson és -ugráláson kívül júniusban már csak a hónap végi (29-i) *Péter-Pál* számít jeles napnak. Ez volt ugyanis a kombájnok megjelenése előtt az aratás szinte kötelező kezdőnapja. Aztán amíg az aratás tartott, idő, lehetőség nemigen kínálkozott díszes külsőségekben megnyilvánuló szokásokra, ünneplésre. Csak az aratás végét jelezte ünnep, de arról már másutt megemlékeztünk.

Nem mondható külsőségekben gazdagnak az augusztus 15-i *Nagyboldogasszony* sem, az esztendő jeles napjait, népi szokásait felvázoló ismertetőnkben mégis szólni kell róla. A katolikusok hite szerint ugyanis Nagyboldogasszony a szülő nők segítője, de a meddőknak, a magtalanoknak is öhozzá kell folyamodniuk, ha szülni akarnak.

Az egyházi tanításokkal szemben a népi Nagyboldogasszony nemcsak az Isten anyjaként tisztelt Szűz Mária megtestesítője, hanem más szenteken kívül különféle pogány női istenségeké is. A vele kapcsolatos asszonyi reménykedés is inkább katolikus köntösbe öltöztetett pogány kori emlék, mint hagyomány nélküli keresztény újítás.

A nyári szokásoknak a végére érve el kell hogy mondjuk: a naptárban először augusztus 10-én jelentkező *Lőrinc* egyáltalán nem vétkes a dinnye állapotáért. Az első Lőrinc csupán naptári félreértés áldozata. A nyár végét, tehát a következő évszak közeledtét jelző második vagy „igazi” Lőrinc ugyanis szeptember 5-ére esik, addig pedig még csaknem egy teljes hónap van hátra.